

Mindezek alapján talán elég világos, hogy az újításokat, a kísérletezéseket nem lehet úgy elintézni, ahogy egyes lapok nálunk néhány cikkben megpróbálták. Közelebb kell férkőzni hozzájuk és a művészi értéket keresni bennük, miközben a bírálónak is meg kell szabadulnia egyes elavult sémáktól, iskolai dogmáktól, amelyekbe valóban nem lehet beleerőszakolni a mai költészetet. Talán így is mondhatnánk: becsüljük meg az irodalomnak azt a szabadságát, amelyet nem véletlenül irigyelnek tőlünk sokan.

VUKOVICS GÉZA

ÁRULÓ IDÉZETEK, AVAGY AZ EXISZTENCIALIZMUS NYOMDOKAIN

FRANÇOISE SAGAN: KOPOGTAT A BÁNAT, REGÉNY, TESTVÉRISÉGEYSÉG KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD, 1956

1954 nyarán Rene Julliard ismert párizsi könyvkiadó félmillió példányszámban piacra dobott egy kisregényt. Akkoriban merésznek tűnő tettét fejcsóválás követte s leplezetlen kétkedés. Egy 18 éves bukkott diáklány irodalmi zsenijével kockára tenni a Julliard-kiadóhoz elismert tekintélyét? Egy ismeretlen szerzővel ilyen hazárdul kísérletezni? Egy bizarr tartalmú és első pillantásra igénytelen tucat-regényecskével kiállni a legszélsőségesebb irodalmi áramlatok porondjára? A befutott „nagyok” 30.000-es példányszámmal kihívóan szembeállítani az 500.000-et?

S a gyorskezü napilap-kritikusok úgy vélték, bőséges ellenszolgáltatás és érdemen felüli népszerűsítés lesz, ha a tiszteletpéldányként kapott igénytelen művet egypár sorban ismertetik rovatuk széljegyzetében. Váll-

veregető hangú és kötelességből bátorító, néhánymondatos cikkecskéjükön jóformán meg sem száradt a nyomdafesték, s máris kipattant a szenzáció. Az olvasóközönség elkapkodta a könyvecskét, napok alatt elkelt a túlméretezettnek vélt példányszám, s lázas sietséggel tizennégy idegen nyelvre fordították le a félreismert művet. Françoise Saganra, mert róla van szó. rámosolygott a szerencse. A Kopogtat a bánat (irodalmi belépője) a könyv-ídegy legnagyobb sikere lett!

Az első meglepetésükből felocsudó műbírálok ismét tollat ragadtak. S azok, akik jóakaratóan néhány dicsérő szócskát mondtak, most bő lére eresztve hirdették: lám csak, megmondtam jóelőre, hogy valamj van a dolgban. Azok pedig, akik a megrovást választották, a vállveregető leki-csinylést, most a megkezdett utat verejtékezve is végig akarták járni: fércmű, közönséges pornográfia, „affaire de couchage”, a paráznság raffinált dicsérete — dörögték.

Megszólaltak az irodalom nagyjai is. Felsorakozott a párizsi szellemi élet elitje, hogy szavát hallassa. Pro és kontra sorakoztatták az érveket. A kedélyek még le sem csillapodtak, s a váratlan népszerűséget szerzett fiatal író nő máris újabb irodalmi csatározásra adott okot. Egy bizonyos mosoly című második kisregényével. Az újból — megjegyezzük, ezúttal nem oly vérmesen fellángoló — viták már-már elültek, amikor a váratlan autószerencsétlenség, mint valami démoni reklámfogás, Sagan ifjúj vérevel fröcskölte be harmadik, most megjelenő regényét a Halott szemhé-jeket.

A „bombasikert” aratott szerzőnő így három éve a francia irodalmi élet egyik központi alakja, s reá irányul sok más ország irodalmárainak figyelő szeme is. Nos ez a három év — amellet hogy állandóan felszínen tartotta a Sagan-kérdést — egyebek között elegendő időnek bizonyult, hogy a csata hevében véleményüket végsőkig szubjektívvá torzító kopogtatőrök tárgyilagossabbá váljanak, s a józan mérlegelés mindent helyére állító szempontjait érvényesítsék. A dicsőhimnuszt zengők tehát, álláspontjukat észrevétlenül helyesbítve, hátrább húzódtak, mondván, hogy szép, szép, ám Sagan népszerűsége mégsem egyenlő művészi értékével. A pocskondiázók pedig egy-két lépést előbbre settenkedtek, s óvatosan andalogva elismer-ték, hogy az új szépprózairónőt mégsem lehet egy kézlegyintéssel elintézni.

Hozzánk csak a Sagan körüli árapály végső hullámfodrocskája hatoltak el, ezért szinte közömbösséggig és érdektelenségig menő tárgyilagossággal lapozhatjuk a fiatal író nő bármely művét, ez esetben a magyarra átültetett Kopogtat a bánat-ot.

A Cecilről, erről az apjának csapodár szerelmeit minden gátlás és titkolózás nélkül elmesélő leányról írt kisregény sok jótulajdonságával érdemesült a sikerre. A tucatregények színvonalát meghaladó értéke sem vitatható el. Saját magukat teszik nevetségessé, akik hányavetin pocskol-ják. A francia lélektani regény klasszikus példáira emlékeztető elemző-

készség, sőt bizonyos öntudatlan társadalmi elemzés; gördülékeny csiszolt stílus; élvezetes nyelvezet; sajátos, finoman ecsetelt légtér; logikus mese-fűzés; megkapó frissesség — semmikép sem cáfolható erényei a *Kopogtat* a bánat-nak. Egyáltalán nem meglepő, hogy sikert ért el. Inkább a siker méretei csodálkoztatnak el. Jobbanmondva elgondolkoztatnak. Milyen szellemi áramlat duzzasztotta ekkorára hírnevét; milyen olvasóközönség találta meg benne saját életképét; milyen körülmények közepette nőhetett jóval túl önmagán? Ennek boncolgatása sokkal érdekesebb lehet számunkra, mint a regény elvonatkoztatott esztétikai méricskélése, annál is inkább, mert már most is jóval mértéktartóbbak a legjobb hizsemű bírálatok is, mint három évvel ezelőtt, s a könyv mind alaposabb esztétikai rostáláson átesve mind lejjebb száll — főleg Franciaországban — az irodalmi ranglétrán.

In medias res — a dolgok közepébe ugorva — kimondjuk a regényről alkotott végkövetkeztetés mottóját: egzisztencializmus, — és kissé feje tejére állítva a dolgot, hátulról, a konklúziótól kezdve, közeledünk megfigyelési tárgyunk, a regény fele. Ez csak látszólagos önkényesség és fordított sorrendű elemző módszer, tudniillik az úgynevezett egzisztencialista világnézet vagy életfilozófia írói nagyságai hasonló módon építik műveiket: Legelőször lejegyzik életbölcseletük valamelyik alaptételét, mondjuk félelem-bátorság vagy életöröm-bánat, s erre építik a mesét, erre a gondolatfoslányra keresnek történetet. Igaz, ez nem vonatkoztatható teljes mértékben Françoise Saganra, hisz nála az egzisztencializmus külső jelei, a kirívó öltözködés, hajviselet, gúnyolódó beszédmodor, viharosmultú diákélet, szédületes rohanás az országutakon, stb. egyelőre kifejezőbbek, mint a tudatosodott (Sartre vagy Camus írásaiban gondosan felépített, átgondolt és okszerűen vallott) egzisztencialista világnézet. S műve is inkább csak ösztönös megnyilvánulása egy hozzá közelálló társadalmi réteg: a francia kispolgárság egzisztencialista világnézetének, mint teljesmervű céltudatos hirdetése. Ám bárhogy is vizsgáljuk a dolgot, regénye mégis csak magán hordja az egzisztencializmus letörölhetetlen bélyegét.

Óvatlan lépés lenne szépprózájának reménytelenségében, kilátástalanságában keresni Sagan egzisztencializmusát. Egyoldalúság lenne azért pálcát törni felette, mert művében túlnyomórészt bántó sötétség, sivárság uralkodik. Más szempontok a figyelemreméltók; más módon vetítette ki, a korán fiatalság, a szétzilált értelmiség, a jelen idegtépő forgatagában minden szalmaszálba kapaszkodó kispolgárság egzisztencialista ideológiáját.

Az egzisztencializmus a mai társadalom két nagy osztálya (az adott esetben főleg Franciaországról van szó) a polgárság, mondjuk kapitalizmus, és a munkásosztály közt reménytelenül morzsolódó kispolgárság mentevára. (Sagan e réteg gyermeke, ez a környezet formálta gondolkodásmódját, szabta meg életformáját). S ebben a helyzetben, a főleg kapitalista jellegű társadalomban, a leginkább atomizálódott kispolgárság semmi

egyébre sem érez erőt, minthogy úgy-ahogy eligazodjék. A juste milieu-t, a békés jólét arany középútját keresve állhatatosan, mindenféle közösségi élettől és eszmétől elriad, s mindinkább önmaga felé fordul. Látja, hogy sem a kapitalizmus, amely felmorzsolja, megsemmisíti, sem pedig a munkásosztály, amely emberi elveit ugyan védi, de ábrándvilágát, az aranyközépút ideológiáját elveti, — nem harcol elképzeléseinek megvalósításáért. Ezért az osztálykeretben, általában a közösségi életben saját maga, azaz egyedemberi egzisztenciájának háttérbe szíritását látja, s görcsösen építi megvalósíthatatlan világát, az egyetlenegy személyben összpontosuló világot, az egzisztenciát, s szövi eszmei megfogalmazását: az egzisztencializmust. S ebben a légkörben jelentkezik az egzisztencialista filozófia bajnoka, Sartre a maga elveivel. „A másik (mármint a másik ember) számomra éppoly tárgy, mint minden magában való lény körülöttem. A másik rombolja az én világot, miközben sajátját akarja építeni. Tehát nem a közösség az előbbre való, hanem az egyén. Az egymásközi viszony alapja nem a megértés, az összehangolás, hanem a nézeteltérés, az összeütközés.”

Erre alapítja, építi Sagan a maga világát, amelynek neve és jellege Bánat, amelyben el kell különülnie a többiektől, akik szintén a maguk módján építik saját világukat. Ime, egy idevágó idézet a regényből: „Olyan elárasztó, önző érzés ez, hogy szinte szégyellem, hiszen a bánat mindig becsültnivalónak tűnt nekem. Nem ismertem azelőtt, inkább csak unalmat, megbánást, néha-néha furdalást. Ma úgy lép el, mint puha, nehéz kelme, és elkülönít a többiektől.”

Ez nem csupán hangulat, emberi emóció, vagy pillanatnyi meditáció, hanem szimbolizált konkrétum, életmóttó, s köréje kerekedik minden egyéb, körülötte forog minden más regény hősnőjének életében. Mondhatnánk egy félresikerült élet mementója, örök emlékeztetője, jelképe a magába vonulásnak, s egy rosszul épített egzisztenciának.

Az egzisztencializmus Sartre-fogalmazta más tételei, amelyek a francia társadalom egy rétegének: a kispolgárságnak köztudatába ivódtak, szintén fellelhetők, szinte szó szerinti átvételben Sagan könyvében is. Ime, Sartre gondolata: „Az embernek, mint teljesen szabad és független subjektumnak az élete a művészi alkotás folyamatához hasonlít, a maga szabad és semmilyen külső motívumokkal meg nem határozott választásaival, amelyek ennél fogva csak intuitívek lehetnek... Az emberi egyéniség tevékenységét semmi sem határozza meg, teljesen szabad; szabadon tevékenykedik a világban, a maga módján gondolkodik, tetszése szerint jól vagy rosszul, megvan a szabadsága, hogy megválassza életét, egyéniségét.”

Ezekután nyugodtan idézhetjük Françoise Sagant: „... Mindenáron ki kell tépnem magamat, meg kell újra találnom apámat és régi életünket. Milyen gyönyörűnek tűnt most egyszerre ez a két örömteli, rendetlen év, amelyet átéltem, az a két év, amelyet olyan könnyen megtagadtam a mi-

nap... az a szabadság, hogy a magam módján gondolkozzam, tetszésem szerint rosszul gondolkoztam, vagy keveset, az a szabadság, hogy magam válasszam meg az életemet, magam válasszam meg az éneket..."

Szembetűnő hasonlat. Bizonyára nem véletlen.

Cecil, (a regény sajátos leányhőse, amikor tervet sző, hogy bármily módon is eltávolítsa Annát, aki apja felesége akar lenni, s rendezni akarja életét), az egzisztencializmus legtípusosabb elveit vallja, s kegyetlen logikával indokolja meg tettét: „Ó, mennyire megnehezíti majd életüket méltósága, önbecsülése!... Nem tudtam elviselni Anna megvetését, amivel múlt életünket bevonta, hogy annyira lebecsült mindent, ami apámnak és nekem boldogságot jelentett. Nem megalázni akartam, hanem elfogadtatni vele a mi életszemléletünket... Ha mindenáron azt akarja, hogy neki legyen igaza, hát hagyja, hogy mi meg a mi hibánkkal bizonyítsuk az ő igazát.”

A nyomaték kedvéért ismét Sartrét idézzük: „Az embernek egyedül kell határoznia; mert ha a társadalmi erkölcsök mértékei szerint határoz, olyan eredményekhez juthat, amelyek egyenesen ellentétben vannak az- zal, amivé lenni akara.” Ehhez talán nem is szükséges bővebb magyarázat, hisz ez az álláspont minden önző, közösségi szempontokat elvető emberi akaratot a szabadjára enged. Ennél még figyelemreméltóbb egy másik mo- zzanat. Sagan bírálói kiemelve, hogy őszintesége, akaratlan leleplezése egy társadalmi rétegnek, szemére vetették, mégpedig nem alaptalanul, hogy az őszinteség örve alatt az erkölcsnek nem nagyon szigorúan vett szabá- lyait is megtépázta. S ezzel kapcsolatban a regény következő sorait emle- getik: „Egy fajtából valók voltunk, apám és én; hol azt mondtam rá, hogy a nomádok szép, tisztavérű fajtájából valók, hol meg azt, hogy az élv- hájhászók nyomorult, kiszikkadt fajtájából”. Ehhez hasonló idézeteket garmadával lehet sorolni, például „Úgy élek, akár egy kis állat, ösztöne- imnek kiszolgáltatva, énem szegény és sivár.” „Webbné (a regény egyik sze- replője) bizonyosan nem tud most aludni. Az ő korában valószínűleg én is megvásárlom majd a szerelmet pénzen is, mert a szerelem a legédesebb, a legélőbb, a legértelmesebb dolog a világon. Az ára igazán nem fontos”, stb. Ezek még talán a legenyhébb idézetek. Többre nincs is szükség, hogy beteljesedve lássuk az egzisztencialista filozófia egy másik tételét, hogy azt ideológiai élharcosai megfogalmazták: „Az egzisztencializmus és az irodalom egyaránt amorális. A világnak önmagában, ahogyan számunkra közvetlenül megnyilvánul, semmilyen erkölcsi jelentősége és értelme nincs. Erkölcsi értékek csak olyan értelemben léteznek, amelyet a szabad szubjek- tum, a szabad szubjektivitás hordozója tulajdonít a világnak... Az iroda- lom bizonyos tekintetben szükségszerűen amorális, mert nincs többé olyan emberi természet, amelyre támaszkodhatna.”

Az az ellenérv, hogy épp az őszinteség, a kispolgári társadalom ősz- tönös leleplezése a regény egyik nagy pozitívuma, meginog; ha szemünk

előtt tartjuk azt, hogy az egzisztencialista világnézet élharcosai kiáltvány-szerűen felhívják a művészt erre az „őszinteségre”: „Az író mutassa meg az olvasónak, hogy sorsáért és helyzetéért kizárólag ő a felelős. Mutassa meg, hogy milyen romlott, gyáva, gyenge, buta, bánatos, stb. mert saját tetteivel ilyennek alkotta magát.”

Megint csak az egzisztencializmusnak arra a tételére lyukadunk ki, (még az úgynevezett őszinteségen át is), hogy az emberi közösségek fejlődésében nem létezik semmilyen általános törvényszerűség, az egyén egyáltalán nem függ a társadalmi valóságtól, tudata a közösség, az osztály vagy a réteg tudatától, a környezet nem hat az emberre, mert az ember teljesen szabadon választhat. Tehát minden ember teljes mértékben maga felelős a tetteiért, helyzetéért és sorsáért...”

Elég ezzel szembeállítani egyetlen Marx-mondatot, amely noha régi, mindmáig meg nem döntötték, és végtelenül igaz: „Az emberek maguk alakítják történelmüket, de nem a saját akaratuk szerint, nem a maguk teremtette körülmények között, hanem az örökölt, a talált, és a közvetlenül adott helyzetben”.

Úgy gondoljuk, nem szükséges további boncolgatás, ez a taláalomra felvetett néhány frappáns példa is rámutat arra, hogy Sagan könyve mi-nek köszönhette érdemetlen sikerét: Felkapta világszerte a levegőért kapkodó kispolgári réteg, amely a mai fenyegetésekkel telt helyzetben a ki-utat: — az önmagához való fordulásban, az egyed, az egzisztencia érvé-nyesítésében látja s nem a társadalmi fejlődés diktálta közösségi életben: továbbá nem érez semmi erőt együttes akcióra, mert nem bízik senki más-ban, legtöbbször saját magában sem, s a maga erejét is csak annyira tartja, hogy úgy-ahogy eligazodjék, s megalkuvásban és beletörődésben építse gyökértelen egzisztenciáját.

Sagan könyvét — amely egy maga módján lelki vívódással telt társa-dalmi réteget és annak világnézetét fejezi ki, és ezen az alapon akár do-kumentáris erővel is bír — egy körtünet emelte színvonalánál jóval ma-gasabbra.

